

Natuur.focus

Afgiftekantoor
Antwerpen X
P209602

Toelating – gesloten verpakking

Retouradres: Natuurpunt,
Coxiestraat 11,
2800 Mechelen

VLAAMS DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT OVER NATUURSTUDIE & -BEHEER – JUNI 2011 – JAARGANG 10 – NUMMER 2
VERSCHIJNT IN MAART, JUNI, SEPTEMBER EN DECEMBER

**Nieuwe Rode Lijst
dagvlinders**

**Plantendiversiteit in jonge
en oude bossen**

**Moet biodiversiteit
nuttig zijn?**

natuurpunt
Studie

Moet biodiversiteit nuttig zijn?

Ecosysteemdiensten vs. natuurervaring

Glenn Delière & Stijn Neuteleers

Het gaat niet goed met de biodiversiteit. Over heel de wereld spannen steeds meer natuurbehoudsorganisaties zich daarom in voor het behoud van biodiversiteit. Dat kost echter tijd, moeite en doorgaans ook geld. De vraag rijst dan ook waarom men zich al die moeite getroost. Wat kopen wij daarvoor? Het antwoord is gelukkig: heel wat! Biodiversiteit speelt immers een cruciale rol bij het goed functioneren van ecosystemen en die ecosystemen leveren heel wat diensten aan onze economie. In deze bijdrage willen we echter aantonen dat er ook enkele belangrijke problemen zijn met deze benadering. Als we biodiversiteit enkel verdedigen door te wijzen op haar nut voor de menselijke economie, dan gaan we misschien wel voorbij aan de essentie van de bescherming van biodiversiteit, die gelegen is in een authentieke natuurervaring.

Wat is een Blauwborst waard voor onze economie? (foto: Luc Meert)

Biodiversiteit is belangrijk voor het goed functioneren van ecosystemen en vormt de basis van ecosysteemdiensten voor onze samenleving. (foto: Vilda/Yves Adams)

In 1986 werd in Washington het *National Forum on BioDiversity* gehouden. Het doel van deze conferentie was om het begrip 'biodiversiteit', toen een neologisme, als centrale bezorgdheid voor het natuurbehoud naar voren te schuiven. De biologische verschraving was ingezet en dit moest een halt toegeroepen worden. Sindsdien heeft het behoud van 'biodiversiteit' zich opgewerkt tot een van de grootste prioriteiten van het natuurbehoud. Bovendien zou het een belangrijke beleidsprioriteit van elke overheid moeten worden. Maar waarom zouden we moeten investeren in biodiversiteit? Is al die aandacht voor biodiversiteit geen luxeprobleem dat opzij geschoven moet worden als er meer prangende noden te lenigen zijn? Een groeiende stroom van onderzoeken bewijst echter dat investeren in biodiversiteit loont. Voldoende kwaliteitsvolle biodiversiteit zorgt immers voor het goed functioneren van ecosystemen en goed functionerende ecosystemen leveren onze economie veel diensten en goederen, de zogenaamde ecosysteemdiensten. Zo speelt biodiversiteit bijvoorbeeld een belangrijke rol voor de landbouw (onder andere bij de bestuiving en veredeling van gewassen), geneesmiddelenproductie, bodembescherming, waterzuivering, toerisme en de buffering tegenover omgevingsveranderingen zoals klimaatverandering. Wanneer men de diensten die ecosystemen leveren monetair uitdrukt, komt men tot de vaststelling dat het om enorme bedragen gaat. In 2003 schoof het *Millenium Ecosystem Assessment* daarom ecosysteemdiensten naar voren als een van de belangrijkste argumenten voor biodiversiteitsbehoud. De populariteit van het argument dat het behoud van biodiversiteit belangrijk is omwille van de welvaart die ecosysteemdiensten leveren, is sindsdien alleen maar toegenomen, in die mate zelfs dat men andere argumentaties voor het behoud van biodiversiteit dreigt over het hoofd te zien.

Natuurlijk is de idee van ecosysteemdiensten een belangrijk argument voor het behoud van biodiversiteit. Een dergelijk argument is erg krachtig en kan niet genegeerd worden. Toch laat een eenzijdige benadrukking van het nut van ecosysteemdiensten iets belangrijks buiten beschouwing. Als men biodiversiteit alleen waardeert op basis van de rol die het speelt bij de verstrekking van ecosysteemdiensten, dan is de waardering van biodiversiteit louter 'functionalistisch' of 'in-

strumenteel'. Biodiversiteit is belangrijk voor het goed functioneren van ecosystemen en goed functionerende ecosystemen zijn belangrijk voor het goed functioneren van onze economie. De waarde van biodiversiteit is in een dergelijke benadering dus enkel instrumenteel ten opzichte van het behoud van ecosystemen en de waarde van ecosystemen is instrumenteel ten opzichte van de diensten die ze leveren aan de menselijke economie.

Een dergelijke benadering heeft belangrijke voordelen – zoals politieke slagkracht omwille van de economische argumenten die ermee samenhangen – maar ze is ook in zekere mate beperkt. Er zijn ten minste drie belangrijke problemen met een louter functionalistische benadering. Ten eerste kan ze moeilijk verdedigen wat ze wil verdedigen, namelijk particuliere soorten of natuurgebieden. Ten tweede komt ze niet overeen met de redenen waarom we intuïtief natuur willen beschermen. Ten derde kan een dergelijke benadering in bepaalde gevallen ook contraproductief zijn doordat ze mogelijk de motieven ondermijnt waarom mensen natuur willen beschermen. We zullen deze drie problemen kort bespreken.

Ten eerste wordt een functionalistische benadering geconfronteerd met problemen als het gaat om de bescherming van particuliere soorten of ecosystemen. Wanneer men slechts de instrumentele waarde van particuliere natuurgebieden benadrukt, is het particuliere natuurgebied ook alleen maar waardevol in zoverre het zijn functie op een efficiënte manier vervult. Hierdoor wordt een particulier natuurgebied vervangbaar als efficiëntie-overwegingen aantonen dat een ander 'instrument' bepaalde functies efficiënter vervult. Deze vervangbaarheid kan verschillende vormen aannemen: vervanging door een ander gelijkaardig of beter natuurgebied (meer of beter vervullen van functies) of vervanging door niet-natuur (bijvoorbeeld een technologie) die dezelfde functie al dan niet beter of goedkoper vervult. Uit efficiëntieoverwegingen zou het zelfs mogelijk zijn dat elke vorm van natuurbehoud in een gehele regio of land wordt stopgezet. In een context van schaarse middelen zal het natuurbehoud steeds keuzes moeten maken waar haar middelen het meest efficiënt kunnen worden ingezet. Op het vlak van ecosysteemdiensten kan het dan efficiënter blijken om al het overheidsbudget in te zetten in regio's die meer of belangrijker functies vervullen (bijvoorbeeld in het Amazonebekken in plaats van in Belgische natuurgebieden). Daarnaast laat een dergelijke functionalistische benadering toe om soorten te laten verdwijnen die geen of weinig aantoonbare bijdrage leveren aan het functioneren van ecosystemen. Ook hele ecosystemen die geen of weinig aantoonbare diensten leveren aan de menselijke economie kunnen weggelaten worden. Dit gaat in tegen de intuïtie dat elk biodiversiteitsverlies een te betreuren verlies is. In al deze gevallen gaat het steeds om dezelfde logica. Als een soort, gebied of ecosysteem minder diensten levert dan iets anders, dan kan het daardoor vervangen worden. De mogelijkheid van vervanging stemt waarschijnlijk niet overeen met de motivatie van de meeste natuurbeschermers.

Daarmee zijn we aanbeland bij het tweede probleem van een functionalistische benadering. Dergelijke benadering lijkt het niet alleen moeilijk te hebben om een deel van haar eigen doel te realiseren – beschermen van biodiversiteit en ecosyste-

men – maar lijkt ook moeilijkheden te ondervinden als het wil uitleggen waarom het natuur wil beschermen. Wanneer men eenzijdig de functionele waarde van de natuur benadrukt, lijkt dit in sommige gevallen een vrijgeleide te geven om steeds verregaander in te grijpen in de natuur. Als de waarde van de natuur louter in de diensten ligt die ze aan de menselijke economie levert, dan mag die natuur ook zo beheerd worden dat haar dienstbetoon aan de mens gemaximaliseerd wordt. Zo zou dit de weg kunnen banen voor een natuur die volledig ingeschakeld is in de menselijke economie. Dit lijkt niet te stroken met het originele opzet van natuurbehoud. Een van de belangrijke motivaties achter natuurbehoud lijkt juist de matiging van de menselijke beheersingsdrang over de natuur. Natuurlijk is het zo dat in de huidige ecologische context een zeker ingrijpen in en managen van de natuur vaak niet te vermijden is. Toch lijkt het gepast dat juist het natuurbehoud een zekere terughoudendheid aan de dag zou leggen om (verregaand) in te grijpen in de natuur, zeker indien dit tot doel heeft haar nutswaarde voor de mens te verhogen. Natuurbehoud lijkt ook steeds te gaan over het respecteren van bepaalde grenzen aan het menselijk gebruik van de natuur. Dergelijke grenzen zijn echter moeilijk te conceptualiseren in een context waarin men juist de functionele waarde van de natuur benadrukt. In een dergelijke visie lijkt er iets verloren te gaan: de natuur als zelfstandige entiteit, die een zekere onafhankelijkheid bewaart ten opzichte van menselijke doelstellingen. Is het niet juist die zelfstandige natuur, die vol verrassingen zit, die ons kan verbazen, die haar eigen weg baant los van menselijke doelstellingen, die ons het meest met verwondering en ontzag vervult? Is het niet juist deze natuur die ons aanspreekt en telkens weer kan fascineren? Natuurbehoud lijkt vaak te gaan over een eerbied die we aan de natuur zelf willen betonen en dat lijkt niet te rijmen met de idee van de natuur als louter nuttig instrument. Kan de natuur als nuttig instrument wel een voldoende basis vormen voor een interesse in en waardering voor de natuur? Zal men *gebiologeerd* geraken door bijvoorbeeld het inzicht dat het lokale moeras afvalwater zuivert? Zal men bij een wandeling door dat moeras zich verheugen in de waterzuivering die zich overal rondom voltrekt? Speurt men daar met een verrekijker naar vogels omdat men zich overtuigd heeft van het feit dat ze een belangrijke functie vervullen in de werking van het moeras en dus in de waterzuivering? Het lijkt erop dat functionalistische argumenten veel meer secundaire redenen zijn om aan natuurbehoud te doen. De oorspronkelijke waardering voor de natuur en de motivatie om haar te willen behouden lijken over iets anders te gaan. Men gaat meestal pas in tweede instantie op zoek naar zo sterk mogelijke argumenten voor de bescherming van een natuur die men op zichzelf al waardevol vond, los van de vraag of bepaalde natuurelementen nu al dan niet nuttig zijn.

Die laatste vraag – is natuurwaardering niet het gevolg van iets anders dan het besef van de nuttigheid van natuur? – brengt ons bij het laatste probleem met een functionalistische benadering. Een functionalistische benadering is niet alleen op bepaalde domeinen onsuccesvol (bescherming van particuliere gebieden/soorten) en beperkt (afwezigheid van andere natuurwaardering), maar mogelijk ook contraproductief. Een eenzijdig functionalistische benadering kan ook een ongewenst neveneffect hebben, namelijk dat het een andere, misschien meer authentieke natuurervaring verdringt en daar-

door ook het draagvlak voor natuurbescherming. In dat geval zou een functionalistische benadering zorgen voor een soort van 'crowding out'. In het algemeen is er sprake van crowding out wanneer niet-egoïstische houdingen en preferenties verdwijnen door instituties die egoïstisch gedrag belonen. Het volgende voorbeeld kan dit verduidelijken (Frey 2001). Een jongen rijdt elk weekend vrijwillig het gazon van zijn ouders af. Op een bepaald moment biedt zijn vader hem een beperkte som geld aan voor elke keer dat hij het gras afrijdt. Het crowding out effect bestaat erin dat de jongen zijn intrinsieke motivatie zal verliezen en enkel nog bereid is het gras af te rijden als hij daarvoor betaald wordt. Bovendien is het mogelijk dat het effect zich verspreidt naar andere levensdomeinen. De jongen wil vanaf dan misschien enkel nog andere huishoudelijke taken doen tegen betaling. In het geval van een functionalistische benadering gaat het mogelijk om een gelijkaardig proces. Het effect is weliswaar meer onrechtstreeks omdat er niemand betaald wordt om de natuur te beschermen. Laten we voor de eenvoud aannemen dat er twee redenen zijn waarom we natuur beschermen, ofwel beschermen we de natuur omdat ze nuttig is voor de samenleving, ofwel beschermen we de natuur omdat we ze waardevol vinden op zichzelf. Als het algemeen discours nu is dat natuur enkel waardevol is omdat ze economisch nuttig is, dan verdringt ze mogelijk de andere motivatie voor natuurbescherming. Economische of functionalistische benaderingen hebben immers een zekere kracht. Van zodra iemand de vraag stelt 'waarom is het nuttig dat we natuur beschermen, waarom zouden we natuurbescherming verkiezen boven andere economisch nuttige activiteiten?' is

Moerasgebieden zoals hier het Lippenbroek langs de Schelde in Hamme bieden tal van ecosysteemdiensten (bv. waterberging en vermijden van overstroming van woongebied) met economisch belang. (foto: Vilda/Yves Adams)

er maar één mogelijke antwoordstrategie, namelijk aantonen waarom natuurbescherming nuttiger is dan andere beleidsdoelen. Op die manier wordt mogelijk de andere motivatie van natuurbescherming naar de achtergrond verdrongen. Dit heeft mogelijk gevolgen voor het maatschappelijk draagvlak voor natuurbescherming. Een functionalistische benadering geeft gemakkelijker aanleiding tot vrijbuitersgedrag (*free-riding*). Als de meerwaarde van natuurbescherming is dat er materiële voordelen zijn voor de samenleving, waarom zou ik dan zelf zorg dragen voor de natuur als anderen dat mogelijk niet doen? Doordat de voordelen veeleer collectief zijn, kan ik zelf proberen te genieten van de baten zonder zelf bij

De Veenmol heeft een ondergrondse levenswijze in graslanden en moestuinen, met een voorkeur voor vochtige en humusrijke bodems. Als de intrinsieke waarde van biodiversiteit verdrongen wordt door een functionele waarde, heeft dat gevolgen voor het draagvlak van natuurbescherming. (foto: Vilda/Rollin Verlinde)

te dragen. Hetzelfde geldt voor politiek gedrag. Waarom zou ik politiek ijveren voor natuurbescherming als ik er zelf maar beperkte voordelen bij heb? Deze redenering is ook aanwezig bij een meer intrinsieke natuurwaardering – waardering voor de natuur op zichzelf – maar in mindere mate. Als ik de natuur op zichzelf belangrijk vind, dan ben ik misschien ook meer bereid er iets voor te doen. Als een functionalistische benadering een intrinsieke houding verdringt, kan dit dus ook gevolgen hebben voor het draagvlak voor natuurbescherming. De voorgaande stellingen over verdringing en draagvlak zijn geen exact wetenschappelijke stellingen. Of ze al dan niet opgaan, vraagt om empirisch onderzoek. Niettemin zetten ze wel aan tot voorzichtigheid. Een eenzijdige benadering kan tekortschieten en kan bovendien ongewenste neveneffecten hebben.

In het voorgaande werden drie bedenkingen geformuleerd bij de redenering die stelt dat biodiversiteit en natuur belangrijk zijn (alleen) omdat ze ecosystemediensten leveren. Men zou tegen deze bedenkingen kunnen opwerpen dat men de oorspronkelijke motivatie achter het concept van ecosystemediensten niet goed begrepen heeft. Het argument dat stelt dat ecosystemediensten nuttig zijn, is bedoeld om mensen die

geen waarde hechten aan biodiversiteit of natuur te overtuigen dat er objectieve redenen zijn om toch een inspanning te leveren om aan biodiversiteitsbehoud te doen. Het gaat bij dat behoud immers niet alleen om de luxehobby van een bepaald deel van de gegoede klasse van deze wereld. Gegeven de enorme diensten die de natuur aan onze economie levert en de aanzienlijke kosten als we niet spaarzamer ompringen met onze biodiversiteit, lijkt biodiversiteit en het behoud ervan veeleer een basisgoed dan een luxeproduct. Deze tegenwerping opent de moeilijke discussie over wat nu juist een basisgoed is. Als biodiversiteit inderdaad een basisgoed is dat nodig is om basisbehoeften te vervullen, dan is er een sterk argument voor de bescherming ervan. Maar als biodiversiteit niet gaat over basisbehoeften, betekent dit dan dat biodiversiteit geen belangrijke beleidsdoelstelling meer is? Of is biodiversiteit dan een mogelijke optie die enkel monetair moet worden vergeleken met andere opties? Daar waar de bescherming van ecosystemen in ontwikkelingslanden vaak een kwestie is van overleven en dus hoge prioriteit moet genieten, is het vervullen van basisbehoeften niet het enige argument voor biodiversiteit. Gegoeden zowel als minder gegoeden kunnen de aanwezigheid van natuur beschouwen als iets dat hoort bij een betekenisvol en goed leven.

Onlangs deze bedenkingen is het belangrijk om nogmaals te benadrukken dat de ecosystemediensten-benadering een belangrijke meerwaarde heeft. De objectieve vaststelling van ecosystemediensten, biodiversiteitsverlies en de oorzaken daarvan zijn onmiskenbaar cruciale en noodzakelijke elementen in een beleidsmatige discussie over biodiversiteit. Toch is het van het grootste belang om ook ruimte te laten voor een andere, niet-functionalistische waardering van natuur. Zo niet dreigen we mogelijk de essentie van de bescherming van natuur en biodiversiteit uit het oog te verliezen.

Een eerste versie van deze tekst werd geschreven als reactie op de visietekst 'Biodiversiteit: basisproduct of luxegoed?' van de werkgroep Metaforum K.U.Leuven die voorgesteld werd op het bijhorende symposium op 4 november 2010. De visietekst kan men nalezen op: <http://www.kuleuven.be/metaforum/>.

AUTEURS:

Stijn Neuteleers en Glenn Delière zijn beiden als aspirant van het Fonds Wetenschappelijk Onderzoek – Vlaanderen (F.W.O.-Vlaanderen) verbonden aan het Hoger Instituut voor Wijsbegeerte van de K.U.Leuven.

CONTACT:

Stijn Neuteleers, Centrum voor Economie en Ethiek (K.U.Leuven), Naamsestraat 69, 3000 Leuven. E-mail: stijn.neuteleers@econ.kuleuven.be
Glenn Delière, Husserl Archief: Centrum voor Fenomenologie (K.U.Leuven), Kard. Mercierplein 2, 3000 Leuven.
E-mail: glenn.deliege@hiw.kuleuven.be

Referenties

- Burms, A., De Dijn, H. 2005. De rationaliteit en haar grenzen. Kritiek en deconstructie. Leuven: Universitaire Pers Leuven
- Holland, A., Light, A., O'Neill, J. 2008. Environmental Values. Abingdon: Routledge
- Frey, Bruno S. 2001. Inspiring Economics. Human Motivation in Political Economy. Cheltenham: Edward Elgar.
- Millenium Ecosystem Assessment. 2003. Ecosystems and Human Well-being: a framework for assessment. Washington: Island Press
- Wilson, Edward O. (ed.). 1988. Biodiversity. Washington: National Academy Press